

ERDÉLY

HONISMERTETŐ FOLYÓIRAT.

1. szám 1892.	KIADJA AZ ERDÉLYI KÁRPÁT-EGYESÜLET.	228. sz. 1910.
------------------	-------------------------------------	-------------------

Karácsony.

Irta : dr. Herrmann Antal.

„Dicsőség a mennyekben az Istennek és békesség a földön a jóakarató embereknek!“ Ezt hirdeti az angyal a szent miszterium éjjelén, mikor testté lőn az ige.

De hol vannak a jóakarató emberek? Mert csak azoknak jut osztályrészül a béke szent áldása. Nem Herodes várában, nem a farizeusok palotáiban, hanem a betlehemi istállóban és a természet ölen élő pásztorok közt.

Háború dúl mindenfelől. Ha nem is a népek fegyveres mérkőzése véres csatamezőkön, de a létért való örökös harc, nemzetek küzdelme a gazdasági előnyökért, osztályok és pártok harca egymás ellen, minden egyén érdekháboruja minden egyén ellen, a meghasonlott ember viaskodása önmagával.

Belepusztulunk ebbe a hajszába, tülekedésbe. Elsorvad testünk, elsenyved lelkünk. Megbomlik idegzetünk, elernyed energiánk. Elfajulunk, elveszünk.

Béke kellene! Nyugvópont az ádáz forgatagban. Pihenő a kerge hajszában. Testi-lelki üdülés a perverz tévelygések és lázas kórságok zagyvalékától, melyet *modern életnek* neveznek.

A hipercivilizáció, az emberevő város-moloch, a zsarnok divat és az eszeveszett fényűzés, a tobzódás, az önzés, a politika pusztítják nemzetünket és nemzedékünket. Rohanunk az örvény felé.

Vissza kell térnünk! De hová, merre? Mi a szabadító cél? Melyik a mentő út?

Vissza kell térnünk az elhagyott, a megtagadott természethez, ki kell békülnünk vele. Akkor lesz békesség az emberek között.

A minap halt meg Tolsztoj Leo, a velünk élők egyik legnemesbje. Fenéig ürítette volt a gazdagság és előkelőség minden élvezeteinek kelyhét. Végig élte a világvárosok kéjeit. Járt véres csatatéren és ragyogó királyi palotákban. És meghasonlott önmagával és a világgal. Elbukott, elpusztult volna.

De megtalálta önmagát és a szabadulás útját. Visszatért a természet ölére, Jasznája-Polyána falusi magányába, egyszerű parasztjai

közé. Kigyógyult a kétségbeesésből, megújhdott, megbékült a világgal és önmagával. Alkotva és apostolkodva, a legtermészetesebb életmód mellett, idejét a szabad természetben töltve, 80 éves lett.

Hirdette a szeretet, a béke evangéliumát. Természetimádó, békét sovárgó, emberszerető lelkének egyik legszebb megnyilatkozása az „Egy rajtaütés” című beszélyében van:

„Igazán nem férnek meg az emberek e szép világban, e mérhetetlen csillagos ég alatt? Lehetséges, hogy e tündéri természet közepett az emberi lélekben az ártalom és boszú indulata, embertársai kiirtásának dühe lihegjen? Minden gonoszságnak el kellene tűnni az emberi szívből a természet, a szépnek és jónak e megtestesülése előtt.”

A nagy próféta élete mégis rikitó disszonaniával végződött. Mert nem tudta megegyeztetni a természetet az étellel, a társadalommal. Vissza akarta csinálni a fejlődést. A társadalmat akarta felolvasztani a természetben. Pedig a természetet kell szervesen belevinni a fejlett társadalomba s differenciált nemzeti életbe.

Erre törekszik az E. K. E., hirdetve a békét, a testvéri szeretetet e gyönyörű hazarész népei közt.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Egy régen elfeledett tószorozatról.

Irta: Orosz Endre.

Nemzetgazdasági s főleg valláséleti szempontokból a középkorban nagy jelentőséggel bírtak a halastavak. A katolikus vallás szigorú bűjtjeinek megtartásánál hús helyett halat fogyasztottak a hívek és különösen a kolostorok lakói, s hogy az mindig könnyen kapható legyen az előirt bűjtnapokra, szükség volt állandó halastavakra, melyekben rendszeresen tenyésztették.

Katolikus vallású egyházak birtokán, kolostorok és főurak kastélyainak közelében mindenütt létesítettek halastavakat, melyek részint természetes, részint mesterséges alkotásúak voltak. A XVII. századtól kezdve országszerte hanyatlásnak indult a halgazdaság. Egyrészt a reformáció, másrészt az emberség elszaporodása folytán fellépő földéhség voltak azok az okok, amelyek a középkorban virágzó halastógazdaságokat lassanként eltűntették. A mesterséges elrekesztések megnyitásával a tavak lecsapolódtak, medrük iszapját dús növényzet verte fel, melyen előbb legelők, majd kaszálók és szántóföldek keletkeztek. Egy emberöltő idejének eltelté elég volt arra, hogy a régi tó feledésbe merüljön s legfeljebb a helynek „*halastó*” vagy „*tóhely*” nevezete maradjon az utókorra. Mennyi nádas, — malmos — és halastó lehetett a régebbi időkben az erdélyi medence különböző részeiben, arról ezeknek a tavaknak helyenként még meglévő maradványai — a húsdrágaság mizeriáit még hírből sem ismerő „régi jó időknek” ezen egyik tényezői — tehetnek tanúbizonyságot. Nemcsak a hegyvidéket mászkáló, hanem a halmos-dombos vidékek szépségeit is méltányolni tudó turistáink és figyelmesebb természetkedvelőink bizonyára nem egy helyen észlelhettek ilyen régi tómedreket s a völgyek hosszát haránt el-

záró ugynevezett „dugásokat“, a melyekből még egy olyanszerű kötetet, minő *Sztripszky*-nek hézagpótló műve a régi és mai halastavakról,¹ össze lehetne állítani.

Egy mesterséges úton létrehozott, több külön tóból álló érdekes tóorozatot sikerült nekem is épen *Kolozsvár* város határában nemcsak megtalálnom, hanem *Sztripszky* idézett munkája nyomán annak egykori nevét is hozzáfűzőm. Ennek — a *Kolozsvár* multjára vonatkozóan érdekes helyrajzi adatnak bemutatását jelen cikkemben fogom eszközölni.

*

Ez a halastó sorozat *Kolozsvártól* északkeletre a fejrődi patak szűk völgyének a *Telekfarka* nevű pusztától a *Szamos* folyó völgyéig terjedő alsó harmadában feküdt.² A terület *Kolozsvár* város tulajdona s hogy a halastavak is egykoron városi birtokok voltak, azt oklevelek bizonyítják. A fejrődi völgyön felfelé menve az állami úttól 1 km.-nyi távolságban magunk előtt látjuk a legelső tó felkiáltójelként szembeötló földtöltését, melyet minden figyelmes és a szabad természetet jól ismerő szemlélő mesterséges torlasznak könnyen felismerhet. Ettől felfelé a pataknak 35 km. hosszúságú vonalán még 3 sor dugás lévén, összesen 4 külön tómedence volt itten, a melyeknek az egykori beiszapolódás következtében tükörsima feneké ma kaszálóul szolgál.

A tavak létrehozásának a módja teljesen mezősegi, t. i. a fejtlen, keskeny patak völgyet, a hol az legjobban összeszűkül, haránt irányban földtöltéssel, az u. n. „dugással“ eltorlaszolták, miáltal az útjában elzárt patak felduzzasztott vize teljesen elárasztotta a völgy fenekét és kitöltötte oly magasan, a mennyire csak a töltés magassága megengedte. Ez volt az első vagy legelső tó. Ahol a megduzzasztott víznek felső pereme volt, ott ismét egy haránt töltést vontak a völgyön keresztül, hogy ezáltal egyrészt a víztömeg oldalnyomását csökkentsék az alsóbb töltésre, másrészt pedig egy ilyen, — két dugás közötti — tórésznek külön halaszgazdája is lehetett, mert az egy önálló, külön halastavat képezett. A tisztán csak fekete földből készült töltések iránya kevés eltéréssel mind NO.-SW. Oláh nevük sztupetorie, a mi szintén dugást jelent, anélkül azonban, hogy a nép tudná e neki is feltűnő töltések helyes értelmezését.³ Középrészükön voltak hajdan a hasított fatörzsekből épült záportartók vagy zsillipek, melyeken át a tavak felesleges vízmennyiségét lebecsátották. A töltések ezen nyílásait a tavak elpusztulása utáni időkben a patak áradásai 20—22 méternyire is kiszélesítették. A nép őseredeti szokásának megfelelőleg a völgy mindkét oldalán szekerűt vonult fel *Telekfarkáig* s ahol az utak a töltéseken áthaladnak, ott ezek épsége szintén megszakítást szenvedett; egyébként azok mindenütt sértetlenek.

Most lássuk a töltéseket és a felettük sorban következő tavakat egyenként, előre megjegyezvén, hogy a helyszínrajzon a dugásokat arab s a tavakat római számokkal fogom jelezni. Ott, ahol a fejrődi patak alsó folyásának völgye a legszűkebbre szorúl össze, emelték az első töltést. (1.) A völgy szélessége itten csak 108 m., ami a töltés kissé ívesen görbe vonalán a következő részekre oszlik: a dugás jobbparti darabjának hossza = 26., a jobb- és balparti dugás koronája közötti nyílás szélessége = 22 m., a balparti töltésdarab hossza = 46 m., amelyhez járul még egy 14 m. szélességű nyílás a szekerűt által kikoptatva. Keresztmetszetében egy olyan háromszöget mutat, melynek alapja 24 és magassága az október havi alacsony vízállás szerint lemérve 4.4 m. volt. Ennek a legelső dugásnak alapja a többinél 4 méterrel

¹ Sztripszky Hiador: Az erdélyi halászat ismeretéhez. *Kolozsvár*, 1908. (1—94. lapon.)

² L. Special-Karte 1:75,000 Zone 18. Col. XXIX. *Kolozsvár* lapját.

³ A töltések eredete felől általam kikérdezett pásztorok némelyike határjeleknek, mások pedig az itteni ménes lovainak emelt a patakon átvívó egykori hídtöltéseknek minősítették.

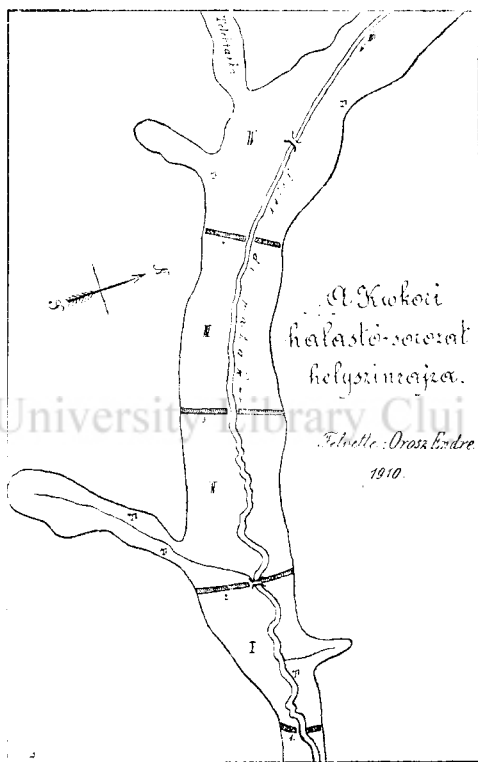
vastagabb s mert ennek magassága is a többiét mind felülmúlja, természetesen ez volt a legerősebb töltés, mivelhogy a felső tavak víznyomása összesen is erre nehezedett. E helyen meg kell még jegyeznem, hogy a töltés belső oldalán egy 10 m. széles anyagárok látható, melyből a dugás egész balparti részét felhányták.

Innen kezdve a völgy a patak jobbparti oldala felől folyton szélesedik. Az I-ső tónak hossza 850 lépés (= 765 m.) vagyis az elsőtől ilyen távolságban húzódik el a 2-ik töltés, mely 360·5 m. hosszával mind a 4 közt a legnagyobb. A 2 sz. dugás részei a következők: a balparton 120 m. hosszú töltésdarab, áthidalás a jobbparti töltésre 8·5 m., a hídtól a töltésig még 8 m. köz, jobbparti töltés hossza 230 m. Ennek a töltésnek koronáján szekerűt vezet a völgy egyik oldaláról a másikra; ezért van a patak áthidalva. A dugás felett 35 lépés távolságban egy 3 lépés átmérőjű kisebb előtöltés vagy fiók-dugás húzódik el amazzal egyenközüen, melynek rendeltetése abban a körülményben található meg, hogy az egész völgy itten éri el a legnagyobb szélességet, magas vízállás idejére, esetleges átszakítás ellen azzal biztosították ennek a leghosszabb dugásnak épségét. A jobbparti oldalon egy mellék-völgy nyílik be, melyben a „szűzgulya“ nevű csorda legel nyaranta. E völgynek archaeologiai jelentőségét más alkalommal fogom méltatni.

A jobbról-balról egyenlő oldalakkal határolt szép oblongum idomú II-ik tó hossza = 1000 lépés (900 m.) A 3-ik dugás jobbparti töltéshossza = 198 m., a balparti rész = 172 m., a kettő közötti zsilipnyílás szélessége = 18 m. és a töltés vastagság 17 m. A III-ik tó hossza = 940 lépés (846 m.). A 4-ik számú legfelső dugás balparti része 105 m., a jobbparti 172 méter, zsilipnyílás 20 méter. A töltésnek felső oldalán a kiásott föld helyének mélyedése még most is jól lát-

láthatók. Innen kezdve a völgy kevés hajlást képez és a *Telekfarka* nevű pusztánál összébb is szűkül, úgy hogy ettől felfelé több dugás és tó nincsen. A mostan asztalsimaságú szép rét hossza a *Telekfarkát* magában foglaló *Harmadvölgy* torkolatáig mintegy 1000 lépés; ezen tündöklött hajdan a IV-ik tó tükre, amely a patak folyása irányában a leghosszabb volt valamennyi között, mert a völgy nyugati oldalán látható nagy neogén-omlás felső végénél a völgybe nyúló hegybordáig terjedett. A patak jobbparti oldalán mindjárt a 4-ik dugás közelében egy kis oldalvölgy nyílik befelé, melynek az általam észlelt nyomok szerint szintén van régészeti jelentősége.

A régi tómedrek fenekét helyenként — különösen csapadékdús időszakokban — még manapság is nagymennyiségű törpén maradó nád (*Phragmites communis Trin.*), *Cirsium canum M. B.* és *Symphytum officinale L.* lepik el

jeléül annak, hogy egykoron tóparti növényzet volt otthonos e medencékben. Egy másik nevezetes jelenség, ami a tavak egykori létét kézzelfoghatóan bizonyítja, az a megszámlálhatatlan sokaságú kagylóhéj töredék, amely a vakondtúrásokkal felszínre kerül és a mezei pockok (*Arvicola arvalis* Pall.) földi üregeiből ki van hányva. A nagy tavi kagyló (*Anodonta cygnea* L. teknőin kívül még a *Lymnaea*, *Succinea* és *Planorbis* kisebb fajok csigaházait is gyűjtöttem a tófenék talajából.

Az elmondottakban bevégeztem e tószorozat leírását; hátra van még nevének megállapítása. Erre nézve tudnunk kell, hogy a Kolozsvárra vonatkozó oklevelek *Sztripszky* idézett műve szerint 6 ilyen tónak emlékét őrzik a város határából s ezek a következők: *Város tója*, *Kukori tó*, *Baglyas tó*, *Timárok tója*, *Csikos tó* és *Bakamáli tó*. Lássuk ezeket egyenként: A város tója *Szamosfalva* szomszédságában ugyane néven ma is ismeretes. Hasonlóképpen ma is *Csikos tónak* hívják a *kolozsmonostori* apátság egykori jezsuita kertjében volt halastó helyét. A *Timárok tója* az *Óvár* falaitól nyugat felé 60 öl helyet foglalt el, ez tehát nem lehetett, mert a szóbanforgó a várostól észak-keletre fekszik és 60 ölnél sokszorososan nagyobb. A *Baglyas tó* 1377-ben a Kolozsvárról *Pata* felé vezető út mentén volt, ettől tehát szintén eltekinthetünk. A *Bakamáli tó* hollétének megállapításában legfontosabb adat egy 1579-ből származó oklevélben¹ említett *Sóspatak* nevű víz, mely egy a város mellett lévő halastó-

¹ *Jakab Elek: Kolozsvár Története. Oklevéltár I. kötet 52. sz.*
ból foly ki és a *Szamos* felé igyekszik. Eszerint ennek a tónak a *Bakamálból* aláhuzódó u. n. *Elővölgyben* kellett lennie, melynek *Melegvölgy* nevű részében tényleg meg is találtam egy halastó szorozat maradványait, ezt azonban majd más alkalommal fogom ismertetni. Hátra van még a *Kukori tó*, melyről *Sztripszky* annyit mond (id. hely: 39), hogy „*Kolozsvár és Nemes-Zsük* határában volt.“ Minthogy a tárgyalt tószorozat légvonalban csakugyan Kolozsvár és Nemes-Zsük között, a két határ érintkezési vonalán fekszik, s mivel az előbb felsorolt kolozsvári halastavak egyike sem volt azonosítható ezzel, minden kétség kizárásával megnyugodhatunk abban, hogy a leírt tószorozatban a különös hangzású „**Kukori tó**“ -ról lebbentettük fel a feledés fátyolát, a mely által Kolozsvár város határának egy sötétben lappangó, régi helyrajzi adatát sikerült megvilágítanunk.

A karácsonyi ünnepkör Gyergyóban.

„Krisztus Urunknak áldott születésén
Angyali verset mondunk szent ünnepén,
Mely Betlehemnek mezejében régen
Zengett e képen.“

A karácsonyi ünnepkör tágabb értelemben, ethnografiai szempontból, nagykarácsonytól vizkeresztig tart, itt azonban csak a nagykarácsony és a mellette levő két nevezetesebb ünnepnaphoz (Szt. István és Aprószentek) fűződő népies szokásokra vonatkozó néhány adatot jegyzek le részint hallomás után, részint kézirat alapján. Szándékom csak az, hogy *leközöljem* a gyergyói medence területéről birtokomba jutott adatoknak egy részét, de szinte lehe-

tetlen, hogy csak a pusztá leközlésre szorítkozzam. Az idevonatkozó irodalom és a tárgy természete szükségszerűvé teszik néhány szónak előrebocsátását és esetleges vonatkozásoknak felemlítését.

A székely népnek általában s így a gyergyóinak is legkedvesebb ünnepe a karácsony. A miszticizmus és romanticizmus felé szívesen hajló nép — úgy szólván — egészen kisajátította az egyház ünnepét és a kezdetben liturgiai mysteriumból természetszerűleg, sőt szükségszerűleg fejlődött ki a népies mysterium-dráma; a betlehemezés és az ezzel egyidejű *kántálás*, amelynek anyaga esetleg a mysterium-drámában lévő, közkedvelté és közismertté lett epikai részekből áll. E föltevésnek némi alapot nyújt az a körülmény, hogy midőn az eddigi nem nagyon gazdag irodalmat és több helyről gyűjtött adataimat összehasonlítottam, azt vettem észre, hogy a kántálni szokott karénekekben és a betlehemes játékokban nagyon sok egyező rész van.

A kántálás és a betlehemes mysterium epikai részei között levő okozati összefüggés nagyon természetes. A betlehemezés — mint népies mysterium — mintegy folytatása az elvilágiasodott és így a templomokból lassanként kiszorult hajdani liturgiának. Természetes dolog, hogy az egyház, különösen régebben, de még ma is nagy befolyást gyakorol e népies mysteriumra; legkövetlenebb hatást ott gyakorol az egyház, ahol még a legutóbbi években is a karácsony-éjféli csendes misén a templomban adták elő e mysterium-drámát, (pl. Ny.-Remetén, M.-Torda m.) a legnyilvánvalóbban bizonyítva ezáltal annak liturgiai eredetét. Az is az egyházi hatás eredménye, hogy a legkülönbözőbb és egymástól távol eső területekről ismert betlehemi mysteriumokban lévő énekek egyike-másika általánosan ismert egyházi ének.

A kántálás — vagy amint helyenként hallani lehet: a *megkántálás* — a betlehemes játékból származónak látszik és az az igen kevés elem, ami a *regölés* hatására mutat, itt nem csinál zavart.

Szólanı fogok következõkben a kántálásról, a betlehemezésrõl, Szt. István vértanú és Aprószentek napjáról.

I. A kántálás.

A kántálás a latin *canto*-ból ered és magyaros ragozással, majd képzéssel (*canto*: kántál; kántál-ás = éneklés) megváltozott alakjában teljesen átment a népies nyelvbe. A kántálni szokott karácsonyi énekekben Krisztus születésének körülményeit beszéli el a nép. Ha összegyűjtenők a székelység egész területéről a karácsonyi énekeket, melyek a nép ajkán élnek, nagyon szép vallásos, naiv eposzt lehetne belőlük összeállítani, mely sok érdekes adatot nyújtana a folklóre-istának és a nyelvésznek.

A kántálás karácsony előestéjén úgy mint mondják: „karácsony szombatján“ szokásos, azonban nem ér véget a „karácsony szombatjával“, hanem — különösen a szegényebbje — a következő napokon is „megkántálja“ azokat a családokat, a melyektől ajándékot remél. Jóismerősök kedveskedésből megkántálják egymást, legtöbbször azonban szegény emberek gyermekei járnak házról-házra ajándék reményében. Kettlen-hármanként járnak a kántálók; megállanak künn az ajtónál és csak az ének végeztével kopogtatnak be és különbözőképen üdvözlik a háziakat; legtöbbször kis mondókéval áldást kívánnak, pl. „Dicsértessék a Jézus Krisztus. Adjunk hálát az Istennek, Isten ő szent felséginek, hogy megérnünk engedte karácsony szombatját, úgy mint Krisztus urunk születése napját. Adja az Isten, hogy ezt is tölthessék békével, egészséggel.“ Egyik-másik — a tudósabb — „rigmus“ beszédben elmondja Krisztus születését. (L. az alább közöltek között az 1. számút.)

Az elterjedtebb és kedveltebb karácsonyi énekekből, versekből alább közlök néhányat:

1. Im midőn mindenek birságul hivatnak
 Ágoston könyvéből számszerént íratnak
 Eirrus küldetik Betlehem városba
 Hogy egész tartományt venné egy summába.
 Elindula József a szép szűz Máriával
 Betlehembe hogy jutnak fáradt állapotban,
 Szállásról *kérdezkedik* minden embert urat,
 De a sok vendég miatt nincs senki barátja,
 Ki távol meglátja, ajtaját bezárja.
 Szállni kényszerítették egy rongyos pajtában
 Városon kívül elhagyott vadak ballangjában¹
 Itt amidőn mindenek csendes hallgatásban
 Vannak s az éj félútat tett már járásában
 Szűz szülé szent fiát, váltságunknak díját
 Jászolban helyeztetvén szerelmes magzatját
 De az ökör és szamár reája lehelve,
 Nem hadják a kisdedet meghalni hideggel.
 Jőjjetek be im *tises* (ti is. ti es, tises) szívem-
 ben szállásra
 Jézus és Mária hogyha méltóztatnék
 Oh te kegyetlen tigrises Betlehem városa
 Midőn lőn nálatok Jézusnak ily sorsa. Amen.

(Az egésznek gondolatmenete, sőt sok kifejezése egyezik egy Ny. Remetén (M.-Torda m.) kántálni szokott énekkel.)

* * *

2. Mennyből jő égi követség
 Környül veszi nagy fényesség
 Északán a pásztórokat
 Kik őrizik ő nyájukat.

Oh tsudáknak nagy tsudája!
 Hogy mindenek Alkotója
 Mi érettünk emberré lett
 S ily szegénységet *kedvellett*.

Igy szól angyal:
 Ne féljeteK
 Mert nagy örömet hirdetek
 Amely közönséges léssen
 Ebben minden nép részt vészen.

A jászolyba helyeztetik
 Éles szénára fektetik
 Szenved a hideg pajtában
 Barmoknak istállójában.

Szüztől ma gyermek született
 Ki az atyától küldetett
 Mint atya oly tökéletes
 Mennyben földön kellemetes.

Oh én szerelmes Jézusom
 Édes megváltó Krisztusom
 Talán nincs ki befogadjon
 És neked jobb szállást adjon.

E szép kisded bizonyára
 Világ váltságának ára
 Igaz Isten anya nélkül
 Igaz ember atya nélkül.

Ámbár nem méltó hajlékom
 Vedd kedvesen jó szándékom
 Jövel lakjál én szívemben
 Légy velem teljes éltemben.

Jelt ő róla ha kívántok
 Egy kisdedet majd találtok
 Bétakarva posztócskába
 Helyeztetve a jászolyba.

Áldlak téged gyermekecske
 Áldott Jézus kisdedeCske
 E földön magasztaljalak
 Mennyben örökké áldjalak Amen.
 (Kéziratból.)

* * *

¹ Ez a kifejezés megvan a csiktaplocáról közölt betl. játék szövegében is. L. Ethn. 1896. évf. 397. o.)

3. Pásztorok keljünk fel
 Hamar induljunk el
 Betlehem városába
 Rongyos istállócskába
 Siessünk, ne késünk,
 Hogy még ezen éjjel
 Ottan lehessünk,
 Mi Urunknak tiszteletet tehessünk.

Angyal azt állítja,
 Nyilván bizonyítja,
 Hogy van jele fényének
 Helye születésének

(Általánosan ismert templomi ének; a Csikmegyei Lapok is közli a Csik-
 megyében (helység nincs jelölve) szokásos betlehemes játék része gyanánt;
 ugyancsak megvan a Csik-Taplocáról közölt (Ethn. 1896. 394. o.) betlehemi
 játékban; ismeretes a Nyárad-mentén (M.-Tordam.) is.)

* * *

4. Midőn pásztorok Juda Betlehemben
 Nyáj mellett vigyáznak éjjel a mezőben.
 Éjjel a mezőben.

Isten angyala jöve ő melléjük
 És nagy félelemmel telék meg ő szívök.
 Telék meg ő szívök.

BCU Cluj Online University Library Cluj
 Biztatá őket angyal: ne féljetek
 Mert ki ma született, nektek üdvösségtek.
 Nektek üdvösségtek.

Ez léssen a jel: kisdedet pólában
 Takarva majd láttok s tétetve jászolba.
 Tétetve jászolba.

Ők tehát gyorsan útnak indulának
 S az áldott kisdedre reá találának.
 Reá találának.

Nagy öröm fogja uton el szívüket
 És ott leborulva áldák Istenöket.
 Áldák Istenöket.

Idvezlégý Jézus, pásztorok pásztorá
 A menynek és földnek teremő szent ura.
 Teremő szent ura.

Ha nem utálsz meg, te szolgálád vagyunk
 És azért jöttünk, hogy téged imádjunk.
 Hogy téged imádjunk.

Kérünk tégedet mint Idvezitőnket
 Sok büneinkért meg ne vess bennünket.
 Meg ne vess bennünket

Pajtában, jászolyban
 Bé vagyon ő takarva posztócskában
 És vagyon ő helyezettve jászolyban
 (Vagy: Lám ily gyermek szenved
 már kis korában.)

Ur Jézus idvezlégý
 Ki hogy emberré légy,
 Hozzánk való szerelmed
 Véghetetlen kegyelmed
 Indított, lehozott
 E földre, hogy bünösöket vigasztald
 Megtérőket boldogságra magasztald.

Te is Mária könyörögj érettünk
 Hogy bocsánatot és idvességet nyerjünk
 Idvességet nyerjünk.

Dicséret legyen az Atya Istennek
 Kisded Jézussal és a Szentléleknek
 És a Szentléleknek.
 (Ugyanezt ismerem Ny.-Remetén is.)

<p>Midőn a szűz magzaját Jászolyban siró fiát El akarja altatni Így énekel ő neki Oh napfény! Oh élet! Oh édes Jézus! Oh édes Jézus!</p>	<p>t * *</p>	<p>Oh én édes gyermekem Csak téged kíván lelkem Aludj édes virágom Zöldelő rosmarintom Oh napfény! Oh élet! Oh édes Jézus! Oh édes Jézus!</p>
---	--------------	--

<p>Oh édes napom fénye Oh életem reménye A barmok jászolyában Aludj a lágy szalmában Oh napfény! Oh élet! Oh édes Jézus! Oh édes Jézus!</p>	<p>Oh Atyának öröme Oh anyának szerelme Oh anyád Atyja aludj Oh anyád fia aludj Oh napfény! Oh élet! Oh édes Jézus! Oh édes Jézus! Amen.</p>
--	---

(Kéziratból.)

* *

<p>Öreg pásztor indulóra hívja a többit. Nosza juhászok, kik a hegyekben Nyáját legeltettek az völgyekben, Mit mondok, halljátok És azt csináljátok Mindenekben.</p>	<p>Hallod-e bojtár, ugorj talpadra, Ne legyen semmi gondod a nyájra Imott a dombocskán Fekszik egy juhocskám Vesd váilaidra.</p>
---	--

<p>Nagy fényesség tünt előbb szemeimbe És angyali szó hangzott füleimbe Hogy Jézus született, Jászolyba tétetett Betlehemben.</p>	<p>A tanyáról egy szép sajtocskát, Neki irós vajacskát, Az belső kunyhómban, Ott van az hordóban Hozz turócskát.</p>
---	--

<p>Menjünk hát mi is, lássuk a csudát Ne féljetez semmit, hagyjuk itt a nyájt, Hogy áldást magunkra Vehessünk nyájunkra Induljunk hát.</p>	<p>Nahát pajtásaim csak siessetek, Hogy velem együtt ott lehessetek, Én immár lódulok, Az utnak indulok Kövessetek.</p>
--	---

(Betlehemes játék töredékének látszik.)

* *

II. A betlehemes játék.

Karácsony előestéjén indulnak el a betlehemesek és egész újévig járnak, esetleg a szomszéd községekbe is. Az alább következő betlehemes játékot Gyergyó-Remetén jegyeztem le 1907-ben, Ángi József tollbamondása⁷ után.

Az erdélyi székelységnek ismertetett betl. játékaikat olvasgatva itt is, ott is, egy más rész ismerősnek tünt fel, azért e közlés alkalmával figyelemmel voltam ezekre és a fölismeret rokonságot az egyes helyeken meg is jelöltem.

Az erdélyi székelység területéről ismertetett betl. játékok közül figyelemmel voltam a következőkre: *Orbán B.*: A székely föld leírása. II. k. (Gyergyó

151 o.) *Vitos* Mózes: Csikmegyei füzetek. (897 o.) *Mayland* Oszkár: Csángó-magyar karácsonyi mysterium. Déva. (Ethn. 1896. 107 o.) *Szabó* Imre: A dévai csángó-székelyek karácsonya (Népr. Ért. 1905. 14 o.) *László* Elek: Csiki székely népszokások. (Csík-Taploca) (Ethn. 1895. 389 o.) E közleményeket az általam mostan közlendő betl. játékkal összehasonlítva és a jól föl-ismerhető hasonló helyeket vizsgálva, azt a meggyőződést szereztem, hogy a feltünőbb hasonlóság az énekelni szokott részekben van, ami nagyon természetes. Ugyanis a mysterium egyes drámai vagy epikai részleteiben az egyéniség sokkal gyorsabban hoz létre változást, mint az énekes részekben, melyekhez szükségszerűleg jobban ragaszkodik a nép, amit látni lehet abból is, hogy az egymástól messzebb eső vidékeken ismert karácsonyi énekek közül igen sok egyezik egymással és a különbség inkább abban van, hogy vidékenként mások a kedveltebb, népszerűbb énekek.

Az általam közlendő és a fentebb említett mysteriumok között különben kevés a hasonlóság, annál több a rokonság azonban szöveg és szerkezet tekintetében, ha az említett betl. játékokat *egymással* hasonlítjuk össze. Feltünőbb a hasonlóság a csiktaplocai és a dévai csángó-székely betl. játékok között, valamint az *Orbán* B. által (Gyergyó ismertetése alkalmával) leírt és a Csikmegyei Füzetekben ismertett (hely nincs jelczve) mysteriumok között. Helyénvalónak találok még annak a felemlítését, hogy *Balásy* Dénes (Ethn. 1906. 182 o.) említi, hogy a dévai csángó székelyeknek betl. játéka (Népr. Ért. 1905. 12—24 o.) majdnem szóról-szóra egyezik azzal, amelyet *Balasy* D. 1865—66-ban Betlenfalván (Udvarhelym.) hallott.

* * *

Szereplők:

Király
2 huszár
3 pásztor
Mária
József
Angyal.

Mikor belépnek a házba, a 2 huszár és a király *dicsértessékkal* köszönnek. Egyik huszár (énekel):

Ezen uri háznál mi sokat nem késnénk
Minthogy a gazdának terhére nem esnénk
Míglén Krisztus urunk születéséről valamit hirdetnénk.

Király (énekel):

Dicsőség Krisztusnak a magas mennyekben
Kinek Judeában terjedett nagy hire
Mivelhogy született világ mentségére
Három szent királyok ő tiszteletére
Napkeletről jönnek, ajándékot hoznak
Timiént és mirhát . . . ők aranyat
Bémutatják aztat egek királyának
Az emberi nemzet ő megváltójának.
Ki léssen menyekben mentsége világnak.

Huszár (énekel):

Ezen uri ház is már részesültetik
Krisztus érdeméből nagy rész adattatik
Próféták mondása ebben teljeseedik
József és Mária itten megjelenik.

József (künn koppant, énekel):

Kedves házi gazda, bocsáss be házadba,
Mert hideg sanyargat a város utcában

Mi is szűz máriával vagyunk ily nagy kinban
Született Jézussal barmok jászolában.

Király :

Eridj jó szolgám, tekints az ajtóra,
Nézzed ki kiabál ott oly fagyos módjára

Huszár (kinyitja az ajtót):

Mondd meg barátom, honnan jöttél,
Ily bátran ajtómon zergetni hogy mertél?
Ezt feséges királyunk tudni akarja,
Hogy honnan jöttetek ti ezen városba,
Ládd mint felgerjedett ellened haragja.

József énekel):

Tiberius császár parancsolatjából:
Jöttünk Názáretből az beiratásra
Hogyha szállást adhatnának éjszakára
Mégfizetné Jézus, ki fázik jászolba.¹

Király :

Mi gondom van nékem az idegenekre?
Talán az, hogy én ültessem őket asztalfőre?
Ha látnám, hogy fekszik az utcán én előttem jégre,
Mégsem adnék én szállást öneki egy éjre.

József (énekel):

Uram, én Istenem, ez mi dolog légyen,
Mégátalkodott szű ennyire terjedjen,
Hogy a megváltóját ő meg ne üsmérje,
Áldást a mennyországból miképpen reméljen?

Király :

Eridj jó szolgám, bocsásd be ez embert,
Tán valami hírt hoz, hadd mondja meg itten.

Huszár (ajtót nyit):

Gyere bé barátom és fütézzel itten.

(Bemennek és énekelnek.)

Mária, József, Agyal :

Ó ember gondolkozjál meg
Nézzed sorsát Istenednek
mert nem találta el magának a király őket
Égi madarak s erdei vadak
Rakott fészekbe szépen nyugosznak nem félvén semmitől.
De az Ur Jézus Krisztusnak szent anyja
Ez nagy roppantott városba
Mindenekből kirekesztetett, szállást nem kapa
A városon kívül hagyatott egy rongyos istállóba
Szállí kénszerítették barmoknak hajlékába.

Király és Huszár (énekelve):

Jaj mely igen szánjuk, vétkeinket bánjuk,
Hogy szűvünkben szállást nem adánk uj királyunknak,
Küsdég Jézusunknak. szép szűz Máriának
Jaj, jaj szánjuk és felettébb bánjuk
Azért leborulván méltóképen áldván
Megbocsássál nekünk — szívből kérünk
Jöjj el Jézus jöjj el,

¹ E sorok kevés változással megvaannak a Csiktaplocáról közölt betlehemi játékban, továbbá a dévai csángók betl. játékában (l. i. m.).

Sziből kérünk, jöjj el
 Szivünk befogadván, készen vár lelkünk.
 Fogadja bé kedvedben — hadd jussunk elődben
 Szent nevedet Jézus kiáltva mindenkor szent, szent
 Százszor s meg ezerszer áldja minden ember
 Szent nevedet Jézus minden órán.
 Szent nevedet Jézus minden órán.

Angyal (Máriával szembe áll s csipőre tett kézzel):

Üdvözlég szűz anya — Szentléleknek mátkája
 Atya szent Istennek leánya
 Szűzen szülted magzatodat,
 Sérelem nélkül fiadat,
 Kit az angyal átaladott,
 Szentlélektől fogantatott.

I. Huszár:

Örvendj oh áldott Izrael
 Mert tőled jött Emanuel
 Kit az angyal szent Gabriel
 Égből köszönt nagy örömmel

II. Huszár:

Születésin az kúsdegnek
 Az angyalok is örvendnek
 Vigan szépen énekelnek
 Azt, hogy: Dicsőség Istennek.

Angyal (énekel): Gloria kinek szent szűz dea (gloria in excelsis deo).

Dicsőség mennyben Istennek,¹
 Békesség földön embernek,
 Jóakaratu híveknek,
 Kik Istenben örvendeznek.

Örvendjetek jó páztorok,
 Kik itt juhoknál alusztok,
 Keljetek fel s meglátjátok
 Térgyen állva imádjátok
 Magos citrom gyenge fája
 Jézus Krisztus Isten fia
 Kit ma szült a szűz Mária
 Ez világnak váltságára.

Öreg páztor:

Én nyugodalmomba mily nagy csudát láték,
 Hogy az Uristennek anyala nekem megjelenék
 Hogy gyermek született a városba
 Imi! a világ váltságára.

II. Pásztor:

Én azon nem álmétkodom
 Inkább megfordulok, a pucokba rejtem a fejem
 Pompásan aluszom
 Mert a kakas a kürtőben a nyárson kikiril.³

¹ Megvan a dévai csángó-székelyek betl. játékában, továbbá az Orbán B. által közölt betl. játékban (l. i. m.)

² Ez a rész ismeretes karácsonyi ének Ny.-Remetén, megvan Orbán B. leírásában (l. i. m.)

³ Az Orbán B. által közölt szövegben van ehhez hasonló sor, csak oláh szöveggel: „Ba nu Krisztosz numaj kokosu o kikikiril.“

III. Pásztor:

Auz vén bágye Gligorás
Zicseke angyal jelent meg
Ne vegyük tréfára a dolgot, keljünk fel gyorsan
Lássuk mi leszen a csuda szorgosan.

A pásztor botot dug az öreg alá s felemelik azután együtt énekelik):

Menjünk el hát és siessünk
Látjuk, hogy mi történt velünk
Megváltónkat, királyunkat
Tiszteljük mint új urunkat
Vigyünk neki ajándékot
A javából bárányokat
Aki nekünk méltóztatott
Megjelenteni a dolgot.

Mária (csenget és szép lassan énekel):

Serkenj fel fiam, pásztorok eljöttek¹
Kik szent angyalidtól Tehozzád küldettek.

3 pásztor (énekel):

Ügyvezlégy Jédus, pásztorok pásztora,
Mennynek és a földnek teremtő Szent Ura.
Ha nem utálsz meg, te szolgálid vagyunk
És mi azért jöttünk, hogy téged imádjunk.²
Kérünk tégedet, mint üdvezítőnköt
A mi bűneinkért meg ne vess bennünköt.
Mária te is könyörögj érettünk,
Hogy bocsánatot és idvességet nyerjünk.
(Hogy mi az világból boldogan kimuljunk.)

Öreg pásztor:

Hát ezt érdemletted menny s föld teremtője,³
Hogy néked a városban nem adatott helyed.
A városon kívül szállni kénszerítettél
Egy romlott istállóba születni barmok jászójába.

II. Pásztor:

Oh te balgatagos baho, vén urziás vomu,⁴
Nem gondolod meg, mit példáz azzal ő.
Alázatosságát azzal jelentette,
Hogy az ördögöt minden hatalmából kifojsza és kiüzze.

Máskettő (helybenhagyólag): A sá vómu!

Öreg pásztor:

Már itt nekünk nem kéne sokat istóriázní
Hanem a Jédusnak ajándékot mit ígértünk oda kénék adni.

Máskettő: De mosule bokurósz.

Öreg pásztor:

Mivel a pásztorok között én a legeslegöregebb vagyok,
S a juhok után menni nem es igen tudok,
Mégis Jédusomnak egy báránykát adok.

¹ Megvan a csiktaplocai betl. játékban (I. i. m.), valamint az Orbán B. által közölt szövegben (I. i. m.).

² Megvan a csiktaplocai, valamint az Orbán B. által ismertetett betl. játékban (I. i. m.); e sorok különben részét teszik az I. fejezetben közölt 4. sz. éneknek.

³ Hasonló sorok Orbán B. leírásában (I. i. m.).

⁴ E sorok is megvannak a csiktaplocai betl. játékban; ehhez hasonlóak a dévai csán-gók betl. játékában (I. i. m.)

II. Pásztor :

Mivel a pásztorok között én is öreg vagyok,
Mégis Jédusomnak én egy sajtot adok.

III. Pásztor :

Mivel a pásztorok között a legifjabb vagyok,
Holott a juhok után legtöbbet nyargalok,
Mégis Jézusomnak egy csipor tejet adok.

Öreg pásztor :

Mivel az új királyt szépen megköszöntök
Azért pászortársak ugranánk vaj kettőt.

III. Pásztor :

Istenadta vén oláji
Már úgy meg vénültetek,
Holott (hogy még) az uton se mehettek,
Mégis a táncra van kedvetek.
A muzsikus jelen vagyok
Fizetése nem sok vagyok,
A kis Jézus kedviért ugyan kijárjátok
Hopp, hopp kiáltásatok
Zi áltu de grábe
Me' nyekegni hallám a fekete képrát.

Mindhárman (táncolnak és énekelnek) :

Kolbász, májas, töltött hurka
A jó gazda nem sajnálja
S karácsonyba elédobja, hopp. hopp!

Király :

Köszönöm jó gazdák, kik itt hallgattatok,¹
A Jézus példáját meg sem utáltatok,
Melyért az egekben legyen koronátok.
Jézus neve dicsértessék.

(Tollba mondotta : Ángi József Gy.-Remetén, 1907.)

III. Szent István napja (dec. 26.)

A karácsonyi ünnepkörbe bekapcsolódik Szt. Istvánnak, az első vértanúnak emlékünnepe révén az Istvánnap megülése. A r. kath. egyháznak természetesen nagy ünnepe az első vértanú halálának évfordulója, így azután a nép közé is átment e napnak nagyobb jelentősége. Az Istvánnap első estélyén pistolyokkal lövöldöznek az „Esványok“ ablakai alatt és 26-án korán reggel köszöntik fel az Istvánokat. Az alább közlendő vallásos vonatkozású versekből igen jól kitetszik, hogy e napnak a nép körében való különösebb *ünneplésére* az egyház adta az indítékot.²

1 Szent István verse.

Jelen van az idő melyet szived vára,
Eljutottál imág nevednek napjára

¹ Hasonló sorok a csiktaplocái betl. játékban (l. i. m.)

² Érdekesnek tartom itt annak a megemléztését, hogy a Gergely-féle naptárjavítás után a regös énekekbe a vértanú Szt. Istvánt kezdik emlegetni, holott eredetileg Szt. István első magyar királyról van szó. Ez a név és szerepcseré zavaró, de érthető, mert az újévnek dec. 24—25 éjjelről jan. 1-ére való vándorlását a regösök nem igen vették figyelembe minek következtében az eredetileg újévi szokás: a regölés, megmaradt karácsony-éji, illetőleg hajnali „didergős“ szokásnak, így azután emléke veszvén az eredeti vonatkozásnak Szent István vértanú nevének emlegetését alkalmosszerűség szükségsszerűleg hozta magával.

Hála — felvirradtál István egészségben
Istennek — ki lakozik a magas egekben.
En is egy örömmel örömet mondanék:
Mennyi szőlőszem van a szőlő vesszején,
Mennyi csillag ragyog az égnek tetején,
Amennyi hal uszkál a tenger viziben,
Amennyi fövény van annak örvényiben,
Annyi áldás szálljon Szt. István fejére.

2. Áldott az a napfény, ki virradott mára,
Szép színben felderült szent neve napjára,
A szent István jeles vigasságára
És kegyes szívének nagy vidámságára.

Oh ha most pennámat aranyba márthatnám,
A szent István nevét gyémántba irhatnám,
Vagy égben csillagok közé számíthatnám,
Szerencsés órájával így magam mondhatnám.

Éljen azért István sok nevenapjára,
Kivirradott szívének vidám órájára.
Jól vagyon Istennek mert nincs semmi kára,
Isteni bölcsesség kivirradott mára.

Az Isványok élete virágozzon,
Isten áldása rajta harmatozzon.
Annyi jót kívánok és frissességet,
Mennyi drága békességet,
Mint földön és mennyben legfőbb nyereséget,
Szívemből kívánok minden dicsőséget.
Mint csillagok ezrei megszámlálhatatlanok,
Örömei legyenek ép olyan számosak.
És az kétséges életben pályád meddig kiterjed,
Téged tisztelők körében fennmaradjon emléked
A földön áldás szálljon rád
Tul a siron egy szebb élet jutalomra várjon át.

IV. Aprószetek napja. (dec. 28.)

A nagykarácsony ünnepköre zárul az Aprószentek ünnepével (karácsony negyed napja.)

Többnyire idősebb és szegénysorsú emberek korán reggel végig járják a falut egy nyirfaágakból font vesszővel (virgács) és bekopogtatnak minden valamire való házhoz, ahol csak gyermek van. Illedelmes köszönés után sebes pergéssel mondja az *aprószentekelő* a következőket:

Örvendetes nagy nap Krisztus születése, (K. I.)
Amelyben Szt. István életét végezte, (K. II.)
Azon Szent János is példáját követte, (K. III.)
Amint Herodiás sok szentet ölete. (K. IV.)
Azért *hatalmason* lőn nagy erejével
Igy szól: nem áll jót semmiben,
Hanem hatonám álljanak rendiben.
Mária szive kiáltja:
Oh hatalmas Isten, mindenek birája,

Ki vagy életünknek főkormányzója,
Ne engedd fiadat véletlen halálra.
S így menté meg Isten a kisded Jézuskát,
Hogy meg nem ölette ártatlan báránykát.
Akik megölettek, rendeli országát
Mennyben készítettett különös koronát.

Kívánom szivemből, akik jelen vagytok,
A kisded Jézuska legyen patronátok,
Világból kimultok, fel is támadjatok,
Az ítélet napján jobbfelől álljatok.

Végezzük versünköt, fogjuk a vesszőköt
Bevett szokás szerint öreg embereket
S annak gyermekeit *öbrezzük* vesszőkkel
Aprószentek napján.

De mivelhogy az aprószentek 144000-en voltak és Herodes kardra hányatá őket, hogy az ur Jézust feltalálják köztük, annak emlékezetéül mű is megindultunk, de se nem ostorokkal, se nem dorongokkal, hanem szép hajladozó vesszőkkel és a házi gazdától és gazdasszonytól engedelmet kérünk, hogy az maguk becsületes házukban bébátorkodtunk és ha megengedik elévesszük, amit hoztunk.

(Ekkor eléveszi a hosszú ujjas alól a virgácsot és a legnagyobbon kezdve mindenkit végigver, minden suhintásra azt mondva : Aprószentek, Dávid-Dávid.)

Miután a felköszöntőt megkinálják étellel-itallal, láthatólag jó kedvre derül s ilyen „rigmusokat“ mond :

Ore deus meus már én is itt vagyok,
Ugy fázik a lábam, hogy szinte meghalok.
Halljon ember csudát! Első Atya Ádám . . .
Jaj de az innepeket talán jól sem is áldám.
De még azért is sok jó placsintás innepeket érjetek,
Az kiből nekünk is bőven ígérletek.

Intareus Des köszönök én itten
Égosumdominus, vendégelj meg szépen,
Dibidolm labode nyárson süldögéljen,
Égosumdominus pálinka is léssen.
Oré meus servus jótorkunk is léssen.
Innét bottal és karddal engem addig ki nem üztök,
Mig kalácsot karomba nem fűztök.
Mert ismértek engem amott oly vitéznek,
Hogy én megfelelnek kilenc helyén tiznek.
Bizonyítják aztot a tavaszi legyek,
Mert a tegnap is egyet a sárba kevertem
Akkor is magamot gyakran szájba szeltem.

A fentebb közölt verssel nagyobb részben egyezőt közöl *László Elek* Csíktaplocáról. (L. Ethn. 1896. 398. o.)

Dr. Kovács J.

